

LYKOS LAODIKEIASI'NDAN TURNA KUŞU KABARTMALI BİR BLOK

Bilge YILMAZ KOLANCI¹

ÖZ

Laodikeia, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen anıtsal ve ihtişamlı yapıların nitelikli ve zengin dekorasyonu ile dikkat çeken önemli antik kentlerden biridir. Kazı çalışmalarında açığa çıkartılan ve Kuzey (Kutsal) Agora olarak isimlendirilen temenos alanında ele geçirilen mimari blokların dekorasyonu da bu zenginliği yansıtır niteliktedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan turna kuşu kabartmalı konsollu geison sima bloğu, yapılarda uygulanan dekorasyon programının sadece bezeme amaçlı değil, yapılarla ve dönemin ideolojisiyle bağlantılı sembolik işlev taşıdığını göstermesi açısından önemlidir. Yine söz konusu kabartma, antik dönemde bölgenin faunası hakkında da fikir sunmaktadır. Yelveler (Gruidae) familyasına dâhil olan, yerli ve yaz göçmeni turna kuşu (*Grus grus* L.), antik çağın önemli bir mevsim sembolü olup çiftçi toplumlara tohum atma dönemini haber veren, bereket ve bolluk kültleriyle ilişkili kutsal hayvanlardan birisidir. Kentin önemli bir kutsal alanına giriş kapısında karşımıza çıkan kabartma, bu ideoloji çerçevesinde mimari yapının dekorasyon programına dâhil edilmiş, İmparatorluk ve tanrılar aracılığıyla kentin topraklarına sunulan bereketi ve zenginliği, yaşanan refah ortamıyla birlikte Laodikeia'da başlayan yeni altın çağı ifade etmiş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Laodikeia, Mimari Dekorasyon, Turna Kuşu, Fauna, Bereket

A BLOCK DECORATED CRANE FROM LAODICEA

ABSTRACT

Laodicea is one of the ancient cities which stand out with the quality rich decorations of the monumental and magnificent buildings dated to the Roman Empire Period. The decoration of the architectural blocks collected in the temenos area, called as The North (Sacred) Agora, unearthed in the excavations also reflects this richness. The crane engraved geison sima block with console, which is the subject of our study, is important not only in ornamental terms relating to the decoration program applied on the buildings but also in terms of the symbolic function with regard to the ideology of the period. The relief in question also proposes an idea on the fauna of the region in the antique period. The local and summer migrant crane (*Grus grus* L.) of the Gruidae family is an important symbol of seasons notifying the farmers of the seeding period and a sacred animal related to fertility and wealth cult. The relief, which meets us at the entrance gate of an important sacred place of the city, must have been involved in the decoration program of the architectural structure within this ideology and represent the fertility and wealth offered to the lands of the city through the Empire and the gods and point to the beginning of the new golden age with the welfare atmosphere in Laodicea.

Keywords: Laodicea, Architectural Decoration, Crane, Fauna, Fertility

Giriş

Phrygia Bölgesi'nin batı ucunda, Lykos (Çürüksu) ismiyle bilinen verimli bir ovanın

¹ Dr. Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli, bilgey@pau.edu.tr, ORCID:0000-0003-2774-0829.

Received/Geliş: 10/01/2020 Accepted/Kabul: 08/10/2020, Conceptual Article/Kavramsal Makale
Cite as/Alıntı: Yılmaz Kolancı, B. (2020), "Lykos Laodikeiası'ndan Turna Kuşu Kabartmalı Bir Blok",
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 29, sayı 3, s 267-278.

ortasında kurulan Laodikeia antik kenti², Roma İmparatorluk Dönemi'nde ulaştığı zenginliğe bağlı inşa edilen anıtsal yapıları ile ön plana çıkmaktadır³ (Şekil 1). Kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkartılan yapıların nitelikli dekorasyonu, kentte çalışan mimari atölyenin ulaştığı başarının bir kanıtıdır⁴.

Şekil 1: Laodikeia antik kenti planı (Laodikeia Kazı Arşivi).

Yapıların cephe süslemesinde karşımıza çıkan figürlü bezemeler, kentin zenginliğinin yanı sıra toplumun inançları, bölgenin florası ve faunası gibi çeşitli konular hakkında fikir vermesi bakımından önem taşır. Makalemizin konusunu oluşturan turna kuşu kabartması da bu bezeme öğelerinden birisidir. Kuzey (Kutsal) Agora'da tespit edilen kabartma, bugüne kadar yapılan kazı çalışmalarında ele geçirilen tek örnek olması bakımından önem taşımaktadır⁵. Çalışmamızda bu kabartma ikonografik açıdan ele alınarak, yapının ait olduğu dönem özelliklerine göre değerlendirilmiş ve bezemenin anlamına dair bir sonuca gidilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, günümüze kadar ulaşan çeşitli edebî metinlerin turna kuşu hakkında verdiği bilgiler temel dayanak noktamızı oluşturmuştur. Antik kaynaklarda turna kuşlarının özellikle tarımla uğraşan toplumlar adına önem taşıdığı, mevsim döngüsüyle ilişkilendirilen hayvanlardan birisi olduğu ve

² Strabon (XII. 8.16) tarafından “*Lykos yanındaki Laodikeia*” olarak isimlendirilen kent, II. Antiokhos Theos tarafından (MÖ 261-253) kurulmuş olup yapılan çalışmalar kentin geçmişinin Erken Kalkolitik Dönem’e kadar uzandığını göstermiştir. Konu ile ilgili bk. Ramsay, 1895, s. 32; Magie, 1950, s. 127, 986-987; Gagniers, 1969, s. 1-2; Bean, 2000, s. 265; Traversari, 2000, s. 11; Bejor, 2000, s. 15-16; Şimşek, 2007, s. 55; Şimşek, 2013, s. 47, 467, Res. 676; Şimşek, 2014a, s. 37. Plinius’un (NH. V.105) verdiği bilgiler de, Hellenistik Dönem kuruluşundan önce *Diospolis* (Zeus Kenti) ve *Rhoas* olarak isimlendirilen erken yerleşimlerin varlığını desteklemektedir. Ayrıca bk. Şimşek, 2009, s. 411; Şimşek, 2013, s. 52-53; Şimşek, 2014a, s. 41.

³ Kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkartılan yapılarla ilgili detaylı bilgi için bk. Şimşek, 2013; Şimşek - Sezgin, 2011, s. 173-201; Şimşek - Sezgin, 2012, s. 103-128.

⁴ Mimari bezemeler için bk. Şimşek, 2013, s. 444-455, Res. 617, 622-642; Yılmaz Kolancı, 2018.

⁵ Turna kuşu kabartmalı mimari blok, 2018 yılında yazar tarafından tamamlanan “*Laodikeia Mimari Bloklarındaki Bitkisel ve Figüratif Kabartmalar*” başlıklı doktora tezinde ilk kez ele alınmıştır. Bu malzemeyi çalışma iznini veren ve her aşamada desteğini esirgemeyen Laodikeia Antik Kenti Kazı Başkanı Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK’e teşekkürü bir borç bilirim.

tüm bunların sonucunda Demeter, Priapos gibi bereketle ilgili kültlerin kapsamına giren kutsal bir sembol olarak algılandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Julius Claudiuslar Dönemi'ne tarihlendirilen kabartmanın, özellikle bu dönemde İmparator Augustus'la birlikte başlayan *Pax Romana*'yı müjdeleyen, bereket ve bolluğa bağlı elde edilecek zenginliği vaat eden önemli bir sembol olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Kabartmanın kutsal alana girişi sağlayan bir kapıyla ilişkili olmasının yanı sıra kentin toprakları ve nehirlerindeki bereketi ifade eden balık, sığır, kurt ve domuz gibi çeşitli sembolik kabartmalarla birlikte kullanılması da bu görüşümüzü desteklemektedir.

Turna Kuşu Kabartmalı Konsollu Geison-Sima Bloğu

Turna kuşu kabartması, Kuzey (Kutsal) Agora olarak isimlendirilen temenosun batısında, Batı Tiyatrosu ile bağlantılı bir geçiş kapısına ait konsollu geison-sima bloğunun konsol kasetinde tespit edilmiştir⁶ (**Şekil 2-3**) (Şimşek, 2014b, s. 648). Julius-Claudiuslar Dönemi (Augustus-Tiberius?) mimari süsleme özellikleri gösteren kapının dekorasyonu, oldukça zengin ve kaliteli bir işçilik taşımaktadır. Kapıya ait diğer konsol kasetlerinde de çeşitli hayvan ve bitkilerden oluşan kabartmalar görülmekte olup tüm bezemeler mimari dekorasyon atölyesinin ulaştığı beceri düzeyini yansıtmaktadır (Şimşek, 2014b, s. 648; Yılmaz Kolancı, 2018, Kat. No. KGS.01-04).

Kabartma olarak yapılan turna kuşu, profilden betimlenmiştir. Kanatları geriye doğru hafifçe açık gösterilmiş olup bir bacağı önde, diğeri geride ve turna dansı yapar şekilde hareket hâlinindedir. Gövdesi leylek ile yakın benzerlik taşısa da, gaga ve bacakların daha kısa yapıda olması ve başın hemen gerisindeki tepe tüyleri figürün turna kuşu (*Grus grus* L.) olduğunu göstermektedir. Kuşun gövdesindeki tüyler, kazıma çizgilerle detaylı bir şekilde işlenmiştir (**Şekil 3**). Antik dönemde boya ile de renklendirildiği düşünülen kabartmada⁷ günümüze ulaşan herhangi bir boya kalıntısı tespit edilememiştir.

⁶ Kabartmanın yer aldığı konsollu geison-sima bloğu 103x45x90 cm, turna kuşu figürü ise 14.5x10.5x1.2 cm ölçüsündedir.

⁷ Laodikeia antik kentinde, mimari bloklar üzerinde tespit edilen boya kalıntıları bu tip cephe süslemelerinin orijinalinde çeşitli renkler ile boyandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu tip örnekler için bk. Şimşek, 2013, s. 140, 251, Res. 172, 333.

Şekil 2: Kabartmanın tespit edildiği konsollu geison-sima bloğu.

Şekil 3: Kasette betimlenen turna kuşu (*Grus grus* L.) kabartması

Antikçağ'da Turna Kuşları

Yelveler (Gruidae) familyasına dâhil olan turna kuşları (*Grus grus* L.), yerli ve yaz göçmeni olan bir kuş türüdür. Bu kuşlar, geniş bataklıklar ve sulak çayırlarda yuva yapmaktadır. Dış görünüşü bakımından erkek ile dişi arasında bir ayrım bulunmaz⁸ (Sümbül vd., 2005, s. 663). Antik dönemin en önemli doğa bilgini olan Plinius (*NH.* X.30), turnalar hakkında bilgi vermiş, bu kuşların göç esnasında yola çıktıklarında daha uzağı görebilmek için çok yüksekte uçtuğunu, çıkardıkları yüksek sesler ile sürüyü düzgün sırada tuttıklarını ve bir gözcüleri bulunduğunu bildirmiştir⁹. Yine Plinius'un (*NH.* X.30) verdiği bilgiler turna kuşlarının antik çağda evcilleştirilen ve saygın kabul edilen kuş türlerinden birisi olduğunu gösterir.

Antik kaynaklar, turna kuşlarının¹⁰ özellikle tarım işleriyle uğraşan topluluklar tarafından önem taşıdığını göstermektedir. Doğayı gözlemleyen atalarımız, bu yaz göçmeni kuşu bir mevsim sembolü olarak kabul etmiş ve özellikle tarımla ilişkilendirmiştir. Hesiodos (*erg.* 447-451) (MÖ 8. yy.) “işe başlamadan önce turnaların sesini bekle. Her sene bulutların arkasından duyulan bağırtıları ekin zamanını haber verir. Turnalar gökyüzüne doluştu mu yağmurlu günler başlar” ifadesiyle bu kuşların tarlalarda ekin zamanının başlangıcını haber verdiğini bildirmiştir¹¹. Aristophanes (*Birds*, 708-714) (MÖ 414) ise turna kuşunu konuştuğu bir dizesinde “İnsanoğlu neler neler borçludur bize! Bizden öğrenir baharı, yazı, güzü, kışı. Çiftçi turnaların güneye gitmesini bekler, tarlasına tohum ekmezden önce. Turnalar gitti mi dümenici dümeni bırakıp uyur,

⁸ Turna kuşları, sürüler hâlinde yaptıkları göçlerde yüksekte uçan, seslerini çok uzak mesafeden duyuran ve V şeklinde bir plan oluşturarak göç eden bir türdür (Toynbee, 1973, s. 243; Sümbül vd., 2005, s. 663). Bataklık alanlarda yaptıkları gizli yuvalarını, yavrularını düşmanlarından uzak tutması ve koruması ile ünlenmişlerdir (Schmidt, 2007, s. 216). Bugün ülkemizde İç Anadolu, Akdeniz, Orta ve Doğu Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu ile Marmara Bölgesi'nin bazı bölümlerinde görülmektedir (Sümbül vd., 2005, s. 663).

⁹ Vergilius'un Aeneas destanında ise turna kuşlarının Strymon kıyılarında yaşadığı ve kıvanç çığlıkları attığı, ayrıca “ak kuğu” şeklinde de isimlendirildiği görülmektedir (Vergilius, *Aeneas*, X. 265-266, XI. 579-580). Strabon (I. 2) ise turnaların kış mevsiminde Yunanistan'dan daha güney bölgelere göç ettiklerini bildirmiştir. Pausanias (I. 40.1) MS 2. yüzyılda, Megara'da, turna kuşlarının çok sık görüldüğü ve çığlıklarının duyulduğu bir dağın “Turna Tepesi” ismiyle tanındığı bildirmiştir.

¹⁰ Turna kuşuna ait en erken betimlemeler Göbeklitepe'deki (MÖ 10.000) dikilitaşlar üzerinde görülmektedir (Schmidt, 2007, s. 157, Res. 88). Ayrıca bazı dikilitaşların üzerinde, turna kostümü giyen ve turna dansı yapan insanların tasvirlerinin yer aldığı düşünülmektedir (Schmidt, 2007, s. 157, Res. 46, 87). Halaf ve Samara kültürleri ile ilişkili boyalı kaplarda ve Bougras yerleşmesindeki boyalı duvar resimlerinde de turna kuşu betimlemeleri tespit edilmiştir. Mısır'da gerçekleştirilen çalışmalarda da mezar resimlerinde turna kuşu betimlemeleri açığa çıkartılmıştır (Schmidt, 2007, s. 218). Turna kuşlarıyla ilgili en erken yazılı bilgilere ise Homeros destanlarında (MÖ 9. yüzyıl) ulaşılmaktadır. Homeros (*Iliada*, II.458-462) turnaların Küçük Menderes Nehri'nin etrafında görüldüğünü “kanatlı kuşlar, kazlar, turnalar, uzun boyunlu kuğular nasıl sürü sürü, Asya çayırlarında, Kaystros'un iki yakasında, sallayarak kanatlarını kibirli kibirli, nasıl uçarlarsa bir o yana bir bu yana” sözleriyle aktarmıştır. Homeros (*Iliada*, III.2-6) “Troyalılar yürüdüler kuşlar gibi çığlık çığlığa, turnalar göklere yükselir de hani, kasırgadan, sağanak sağanak yağmurdan kaçıp, Okeanos akıntularına doğru bağıra çağıra uçarlarsa nasıl, Pygme cücelerine korkunç bir savaş, ölüm, yokluk getirerek şafak vakti” ifadesiyle ordu ile turna-pigme savaşlarının arasında bağlantı kurmuştur. Yine Homeros'un aktardığı pigmeler ile turnaların savaşı (*Geranomakhia*), Kleitias ile Ergotimos tarafından imzalanan ve “François Vazosu” olarak isimlendirilen (MÖ 6. yüzyıl) volütlü krater üzerinde de betimlenmiştir (Boardman, 2003, s. 33-34, Res. 46). Çeşitli efsanelerde de pigme ırkından Gerana (Oinoe) isimli bir kadının, Hera tarafından turna kuşuna dönüştürüldüğü aktarılmıştır (Ovidius, *metamorphoses*, VI.90-92; Wentworth Thompson, 1895, s. 43; Grimal, 1997, s. 212, 701-702). Roma sanatında da sıklıkla Pigmeler ile turnaların savaşı betimlenmiş ve İmparator Titus tarafından MS 80 yılında turna dövüşleri sahnelenmiştir (Toynbee, 1973, s. 243-244).

¹¹ Herodotos (II.22) MÖ 5. yüzyılda “Skyth ülkelerinin kışından kaçan turnalar kışlık yuvalarını burada kururlar” diyerek turnaların kışları göç mevsiminde Nil nehrinin çevresinde konakladığını bildirmiştir.

eşkiya bir gocuk hazırlar kendine, elalemi soyarken kendi üşümesin diye” sözleriyle turna kuşları, tarım faaliyetleri ve mevsimler arasındaki sıkı bağlantıyı ifade etmiştir¹².

Turnaların antik dönem toplumlarına tohum atma dönemini haber vermesi, bereket ve bolluk tanrıçası Demeter kültüne kabul edilen kutsal hayvanlardan birisi olmasını sağlamıştır¹³ (Grimal, 1997, s. 147; Schmidt, 2007, s. 217). Benzer şekilde bereket tanrısı Priapos kültüne de dâhil edilen turna kuşları, tanrıya ait tapınaklarda bulunan kutsal hayvanların arasında yerini almıştır. Ayrıca aydınlık günlerin başlangıcını haber veren bir kuş olduğu için ışık tanrısı Apollon’un kültüründe de kutsallık kazanmıştır. Tanrıların habercisi kabul edilen turna kuşları, antik çağ insanı için ölümsüzlüğü, uzun yaşamı, mevsimleri, yağmuru, bereketi, zenginliği, koruyuculuğu ve uyanıklığı temsil etmiştir¹⁴ (Wentworth Thompson, 1895, s. 43-44; Cooper, 2011, s. 44). Yılın her döneminde yaptıkları meşhur turna dansı, yaşama sevincini de ifade etmektedir (Toynbee, 1973, s. 243; Schmidt, 2007, s. 216).

Kabartmanın İkonografisi

Laodikeia antik kentinde açığa çıkartılan turna kuşu kabartması, kentin önemli bir dinî alanı olan ve Kuzey (Kutsal) Agora olarak isimlendirilen temenosunda, Batı Tiyatrosu ile bağlantılı bir geçiş kapısına işlenmiştir. Söz konusu kapının dekorasyonunda turna kuşu figürüyle birlikte balık, boğa, horoz, Lykos ve Kapros nehirlerinin sembolü olan kurt ve yaban domuzu gibi çeşitli hayvan figürlerine ait kabartmalar da açığa çıkartılmıştır (Şimşek, 2014b, 648). Mimari blokların stili, kapının Julius Claudiuslar Dönemi’nde (Augustus/Tiberius?) inşa edildiğini göstermektedir. Temenos içerisinde tespit edilen erken mimari öğelerin İmparator Augustus Dönemi’ne tarihlendirilmesi, kapının, dinî alanın ilk inşa evresiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Strabon (XII. 7.16) tarafından aktarılan bilgiler, kentin özellikle bu dönemde topraklarının verimliliğinden dolayı zengin bir konuma ulaştığını ifade etmesi bakımından önem taşır. Kentin çevresindeki zengin su kaynakları, verimli ovalar ve uygun iklim, bölgede birçok tarım ürününün yetişmesine olanak sağlamış ve kentin önemli bir ticari güzergâh üzerindeki stratejik konumu, bu ürünlerin geniş bir pazarda satılmasına olanak sağlamıştır¹⁵ (Şimşek, 2013, s. 39; Şimşek, 2014a, s. 36). Kentin bu dönemde ulaştığı zenginlik ve başarının önemli bir sebebi de İmparator Augustus ile birlikte başlayan *Pax Romana* çağıdır. Onun yönetimi altında başlayan altın çağ, tüm eyaletlere bereket, huzur, refah, zenginlik ve barış getirmiş,

¹² Aynı eserde 30 bin civarında turna kuşunun Libya’dan Yunanistan’a göç ettiğini bildirmiştir. Bk. Aristophanes, *Birds*, 1135-1136.

¹³ Anadolu halk inanışlarında turna kuşu kız-güzellik sembolü olarak kabul edilmektedir (Elçin, 1997, s. 65). Bu durum ana tanrıça inancından günümüze kadar yansıyan bir durum olabilir.

¹⁴ Bu inanç Anadolu inanışlarında halen devam etmekte, turnalar ölümsüzlük, zenginlik ve uzun ömrün simgesi kabul edilmektedir (Çatalbaş, 2011, s. 53). Anadolu inanışlarında kutsal bir kuş olarak kabul edilen turnaları avlayan kişilerin başlarına felaket ve uğursuzluk geleceği inancı hâkimdir (Ceylan, 2003, s. 3). Ayrıca Anadolu’da turna ismi kişilerde, yerleşimlerde ve coğrafi şekillerde sıklıkla kullanılmaktadır (Elçin, 1997, s. 64).

¹⁵ Bölgedeki tüccarların yalnızca kara yolu ile değil deniz aşım ülkelere ticari amaçlı deniz seferleri yaptıkları bilinmektedir. Hierapolis kentinde açığa çıkartılan Tüccar *Titus Flavius Zeuxis*’e ait mezar yazıtı için bk. Ritti, 2006, s. 67-70.

dönemin sanat anlayışı da bu ideoloji çerçevesinde yeniden şekillenmiştir¹⁶. Tüm bu verileri bir araya getirdiğimizde kapıya ait mimari bloklar üzerine işlenen kabartmalar anlam kazanmakta ve turna kuşu kabartmasının yapıdaki sembolik ifadesi ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda da detaylı bir şekilde değindiğimiz gibi, turna kuşu, özellikle antik dönemde tarım faaliyetlerinin önem taşıdığı toplumlarda kutsallık kazanarak, bereket kültleri ve ekin dönemleri ile ilişkilendirilmiştir. Antik kaynakların da kent zenginliğini, toprakların verimliliğine bağladığı Laodikeia’da tarım faaliyetleri büyük önem taşımıştır. Bu durumun en açık göstergesi ise baş tanrı Zeus onuruna düzenlenen ve kente büyük bir ün getiren *Deia Sebasta* isimli bereket törenleridir (Ramsay, 1895, s. 51; Huttner, 2013, s. 43). Komşu kent Hierapolis’te ele geçirilen bir yazıt, Zeus adına düzenlenen bu dinî törenlerin deniz yolculuklarının sona ermesi ve tarlalarda ekim çalışmalarının başlamasıyla birlikte 6 Kasım’da kutlandığını ortaya koymuştur¹⁷. Yani bölge halkı için tarlalarda ekim çalışmalarının başlaması büyük bir önem arz etmektedir. Kabartmanın ele geçirildiği Kuzey (Kutsal) Agora, baş tanrı Zeus adına inşa edilen anıtsal bir tapınağın olduğu özel bir temenos’tur (Şimşek, 2014a, s. 64-65). Söz konusu alan, yukarıda sözünü ettiğimiz tören ve festivallerin gerçekleştirildiği alan olması nedeniyle de önemlidir. Bu durum, turna kuşu kabartmasının, söz konusu dinî merkeze gelen ziyaretçilere mesaj veren sembolik bir bezeme olduğunu düşündürmektedir. Dinî alana gelen ziyaretçilere, yapılarda kullanılan figürlü bezemelerle birlikte mesaj verilmiş, İmparatorluğun, kentin ve tanrıların sunduğu zenginlik ve bereket vurgulanmış olmalıdır. Çünkü aynı kapı üzerinde karşımıza çıkan ve kentin nehirlerini sembolize eden kurt (*Lykos*) ve yaban domuzu (*Kapros*) kabartması da aynı düşüncenin paralelinde işlenen figürlü bezemelerdir (Yılmaz Kolancı, 2018, s. 89-103, 139, Fig. 55).

Augustus Dönemi’ne tarihlenen kapıda kullanılan dekorasyonun ideolojisi, bizi İmparator Augustus adına inşa edilen ve MÖ 13-9 yıllarına tarihlendirilen Ara Pacis (Kutsal Barış) Sunağı’na götürmektedir. İmparatorla birlikte başlayan altın çağ’ın getirdiği bereket, bolluk ve bu kavramlara bağlı yaşanan refah dönemi, sanatçılar tarafından dikkatle tasarlanan Tellus (Ceres) kabartmasında kendini göstermektedir (Kleiner, 1992, s. 96-97, Fig. 80; Stanley Spaeth, 1994, Fig. 1, 4; Fullerton, 2000, s. 161-163, Fig. 115; Rossini, 2006, s. 42). Kabartmada, bereket tanrıçası Tellus¹⁸, bir tarafında toprağın bereketini, diğer tarafında nehirlerin bereketini sembolize eden iki Nymphe ile birlikte betimlenmiştir. Bu kabartmada dikkatimizi çeken nokta, nehirlerin bereketini sembolize eden Nymphe’nin altında bulunan sazlıklar ve içerisinden su akan devrik bir amphora’dır. Kabartmayı tasarlayan sanatçı, amphora üzerinde tüneyen bir turna kuşu figürü ile nehirler aracılığıyla tarım topraklarına gelen bereketli refah günlerini ifade etmiştir (Moretti, 1948, s. 232-237, Tav. XVII; Zanker, 1990, s. 172-179, Fig. 136; Stanley Spaeth, 1994, s. 68-77, 86, Fig. 1). Çalışmamızın konusunu oluşturan turna kuşunun da kentin nehirlerini sembolize eden kurt ve yaban domuzu kabartması ile birlikte programlanması, çağdaş dönemin propagandacı üslubu ile ilişkili olmalıdır.

¹⁶ Vergilius’un (*Aeneas*, VI. 792-794) eserinde “*Soylu Augustus Caesar, başlatacak yeniden Latium’da, Saturnus’un egemenlik sürdüğü altın çağı yayacak, egemenliğini Libya’dan Hindistan’a*” sözleriyle İmparator Augustus ile birlikte başlayan altın çağ vurgulanmıştır.

¹⁷ Hadrianus Dönemi’ne tarihlendirilen yazıt için bk. Ritti, 2006, s. 160-165.

¹⁸ Laodikeia’da bulunan Tellus kabartması için bk. Şimşek, 2005.

Turna kuşu kabartmasının sembolik ifadesi dışında, bölgede görülen önemli kuş türlerinden birisi olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü kent, göl ve nehir gibi tatlı su kaynakları¹⁹ bakımından zengin bir bölgede konumlanmıştır. Denizli'deki sulak alanlarda günümüzde hâlen turna kuşlarının görüldüğü ve kuluçkaya yattığı bilinmektedir (<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Eko-Turizm/Ornitoloji>). Bu durum antik dönemde de iklimin ve coğrafyanın uygun olduğu bölge için geçerli olmalıdır²⁰. Bölge halkı, yaz göçmeni olan ve özellikle sulak alanlarda görülen turna kuşlarını, inanç sistemlerinin içerisine dâhil etmiş ve antik dönemin sanatçıları yakın çevrede gördükleri bu kutsal kuşun varlığını kabartma şeklinde işleyerek günümüze ulaştırmıştır.

Değerlendirme

Laodikeia edebî metinlerin verdiği bilgilere göre, antik dönemde kazandığı zenginliği çevresindeki bereketli tarım topraklarına borçlu olan kentlerden birisidir. Geniş ve verimli topraklara sahip Lykos (Çürüksu) Ovası ile bu toprakları sulayan Lykos Nehri, vadide çeşitli tarım ürünlerinin yetişmesine ve buna bağlı olarak kentin büyük bir gelir elde etmesine sebep olmuştur. Antik kentte mimari yapıların dekorasyonunda karşımıza çıkan nar, buğday, haşhaş, elma, incir gibi çeşitli bitkisel kabartmalar, tarımsal zenginliğe bağlı yaşanan refahın görsel yansımaları olarak değerlendirilebilir. Yine bölgede ve kentte açığa çıkartılan epigrafik belgeler, çeşitli tanrılar adına düzenlenen bereket törenleri hakkında da bilgi sağlamaktadır. Laodikeia'da açığa çıkartılan turna kuşu kabartması, bu bereket törenlerinin düzenlendiği Kuzey (Kutsal) Agora'ya ait giriş kapısında tespit edilmesi bakımından önemlidir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilen mimari yapıların çok çeşitli bezemelerle zengin bir şekilde dekore edildiği bilinmektedir. Ancak Laodikeia kentinde tespit ettiğimiz turna kuşu kabartması, nadir bir bezeme olması yönüyle diğer dekorasyon öğelerinden ayrılmaktadır. Turna kuşlarının antik dönemdeki anlamını belirlemek amacıyla edebî metinler üzerinde yaptığımız araştırmada, bu kuşların özellikle tarımla uğraşan toplumlar için mevsim geçişlerini ifade eden önemli hayvanlardan birisi olduğu görülmüştür. Yaz göçmeni olan bu kuş sürüsünün gökyüzünde görülmesi, o dönemin toplumuna yağmurların ve tohum atma günlerinin başlayacağını müjdelediği için bereket ve bollukla ilişkilendirilmiştir. Bu niteliğiyle, Demeter, Priapos ve Apollon gibi tanrıların kültüne dâhil edilmiş, kutsal ve sembolik bir anlam kazanmıştır. Laodikeia'da açığa çıkartılan kabartma, Julius Claudiuslar Dönemi (Augustus-Tiberius?) özelliği göstermektedir. Söz konusu dönemde özellikle İmparator Augustus'la birlikte başlayan *Pax Romana* çağı, İmparatorluğun yönetimine giren tüm topraklara bereketin, bolluğun, refahın, zenginliğin ve barış dolu günlerin geleceğini vaat eden bir ideoloji sunmuştur. Dönemin sanat anlayışı da bu ideoloji çerçevesinde

¹⁹ Hierapolis kentinde bulunan bir yazıt, Hierapolis ve Laodikeia kentleri arasındaki Lykos Ovası'nda bir gölün bulunduğunu, Laodikeialıların bu gölün kullanımını tekeline aldığını ve gölden avlanan balıklar için Hierapolis ile Tripolislilerin, Laodikeialılara vergi ödemekle yükümlü tutulduğunu göstermiştir. Gölle ilgili bilgi veren bu yazıt için bk. Scardozzi, 2007, s. 83-86, Fig. 18-19; Bursa, 2010, s. 25; Şimşek, 2011, s. 108-109; Şimşek, 2013, s. 58; Şimşek, 2014a, s. 36; Bursa Sturtevant, 2016, s. 82-83; Ritti, 2017, s. 32-33, 419-420. Ayrıca kente ismini veren Lykos (Çürüksu) Nehri başta olmak üzere Kapros (Başlıçay), Kadmos ve Asopos (Gümüşçay) gibi nehirler, Laodikeia için hayati ve ticari açıdan önem taşıyan tatlısu kaynaklarıdır. Bk. Şimşek, 2013, s. 35, 47, 63, Res. 30, 39, 42; Şimşek, 2014a, s. 34-36. Kentte açığa çıkartılan mimari blokların üzerinde de yaz göçmeni su kuşlarına ait kabartmalar görülmektedir. Bk. Yılmaz Kolancı, 2018, s. 142, 355, Fig. 110, Kat. No. TK.14.

²⁰ Homeros (*Iliada*, II.458-462) Kaystros (Küçük Menderes) Nehri çevresindeki turna kuşu sürülerinden bahsetmektedir.

şekillenmiş ve sanatçılar ortaya koydukları eserler üzerinde *Pax Romana*'yı sembolik olarak vurgulamıştır.

Kuzey (Kutsal) Agora olarak isimlendirilen ve kentin en önemli dinî merkezi konumundaki temenosuna ait bir geçiş kapısında tespit edilen kabartmamız da, bu alanda gerçekleştirilen bereket törenleriyle ilişkili kutsal bir sembol olarak düşünülmelidir. Yine kabartmanın yapıldığı dönemde Roma İmparatorluğu tarafından uygulanan ana ideolojinin (*Pax Romana*) de bu görüş çerçevesinde programlanması, kabartmamız ile büyük bir uyum taşımakta ve mimari atölyenin başarısını da göz önüne koymaktadır. Yapıdaki figürlü bezemeleri programlayan kişiler, turna kuşu kabartmasıyla; İmparatorluk ve tanrılar aracılığıyla kentin topraklarına sunulan bereketi ve zenginliği, yaşanan refah ortamıyla birlikte Laodikeia'da başlayan altın çağı, aydınlık günlerin gelişini ifade etmiş olmalıdır.

Kaynaklar

- Aristophanes. *Kuşlar*, A. Erhat-S. Eyuboğlu (Çev.), 1988, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bean, G. (2000). *Eski Çağda Menderesin Ötesi*, P. Kurtoğlu (Çev.), Arion Yayınevi, İstanbul.
- Bejor, G. (2000). Per Una Ricerda Di Laodicea Ellenistica. G. Traversari (Ed.), *Laodicea Di Frigia I* içinde (ss. 15–23). Bretschneider, Rome.
- Boardman, J. (2003). *Siyah Figürlü Atina Vazoları*, G. Ergin (Çev.), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Bursa Sturtevant, P. (2016). Eskiçağ'da Anadolu'nun Güney ve Batısında Yer Alan Bölgelerde Balık ve Balıkçılar, *Adalya 19*, 75-93.
- Bursa, P. (2010). *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ceylan, Ö. (2003). Klasik Türk Şiiri'nde Turna'ya Dair, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 38*, 35-42.
- Cooper, J. C. (2011). *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*, Thames & Hudson, London.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din ilişkisi, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Vol. 3; Sayı: 12*, 49-60.
- Elçin, Ş. (1997). Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi, *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, 1, Ankara, 63-75.
- Fullerton, M. D. (2000). *Greek Art*, Wiley-Blackwell, London.

- Gagniers, J. D. (1969). Introduction Historique, *Laodicée du Lycos Le Nymphée* içinde (ss. 1-11). Québec : Presses de l'Université Laval, Paris.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji Sözlüğü*, S. Tamgüç (Çev.), Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Herodotos. *Herodot Tarihi*, M. Ökmen (Çev.), 1973, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Homeros. *İlyada*, A. Erhat-A. Kadir (Çev.), 2004, Can Yayınları, İstanbul.
- Huttner, U. (2013). *Early Christianity in the Lykus Valley*, D. Green (Trs.), Brill, Boston.
- Kleiner, D. E. E. (1992). *Roman Sculpture*, Yale University Press, London.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor To The End Of The Third Century After Christ Vol I-II*, Princeton University Press, New Jersey.
- Moretti, G. (1948). *Ara Pacis Augustae*, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Rome.
- Ovidius. *Dönüşümler*, İ. Z. Eyuboğlu (Çev.), 1994, Payel Yayınları, İstanbul.
- Pausanias. *Periegesis tes Hellados, Description of Greece*, W. H. S. Jones (Trs.), The Loeb Classical Library, 1964 –1966, London.
- Plinius. *Naturalis Historia*, J. Bostock (Trs.), 1855.
- Ramsay, W. M. (1895). *Cities and Bishoprics of Phrygia*, Clarendon Press, Oxford.
- Ritti, T. (2006). *Phrygia Hierapolis' i Eski Yazıtlar Rehberi*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Ritti, T. (2017). *Storia e Istituzioni di Hierapolis, Hierapolis di Frigia IX*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Rossini, O. (2006). *Ara Pacis Musei in Comune Roma*, S. Fox, S. Notini (Trs.), Roma.
- Scardozi, G. (2007) Ricerche topografiche e telerilevamento. F. D'Andria - M. Caggia (Ed.), *Hierapolis di Frigia, Le Attivita Delle Campagne Di Sa-cavo e Restauro 2000-2003* içinde (ss. 7-86). İstanbul, Ege Yayınları.
- Schmidt, K. (2007). *Taş Çağı Avcularının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Stanley Spaeth, B. (1994). The Goddess Ceres in the Ara Pacis Augustae and the Carthage Relief, *American Journal of Archaeology*, 98 (I), 65-100.

- Strabon. *Geographica/Coğrafya* (Anadolu XII, XIII, XIV), A. Pekman (Çev.), 2005, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sümbül, H. vd. (2005). *Türkiye'nin Doğa Rehberi*, Mart Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C., Sezgin, M. A. (2011). Laodikeia Kuzey Tiyatrosu, *Olba 19*, 173-201.
- Şimşek, C., Sezgin, M. A. (2012). The West and North Theatres in Laodicea. F. Masino vd. (Ed.), *Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, Methods, Research, Results* içinde (ss. 103-128). Congedo, Lecce.
- Şimşek, C. (2005). Lycos Laodikeiası'ndan Yüksek Kabartmalı Friz Bloğu. M. Şahin-İ.H. Mert (Ed.), *Ramazan Özgan'a Armağan* içinde (433-451), Ege Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C. (2007). *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C. (2009). 2007 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, 409-436.
- Şimşek, C. (2011). Tarihin İçinden: Laodikeia'dan Ladik'e Denizli, *Denizli Tanrıların Kutsadığı Vadi* içinde (ss. 85-125). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C. (2013). *Laodikeia (Laodicea ad Lycum)*, *Laodikeia Çalışmaları 2*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C. (2014a). Lykos Vadisi İçinde Yer Alan Laodikeia. C. Şimşek (Ed.). *10. Yılında Laodikeia (2003-2013 Yılları, Laodikeia Çalışmaları 3* içinde (ss. 33-69). Ege Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, C. (2014b). 2013 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı 3* (02-06 Haziran 2014 Gaziantep), 633-660.
- Toynbee, J. M. C. (1973). *Animals in Roman Life and Art*, Johns Hopkins University Press, London.
- Traversari, G. (2000). La Situazione Viaria di Lodicea alla Luce Delgi Itinerari Romani. G. Traversari (Ed), *Laodicea Di Frigia I* içinde (ss. 9-14). Bretschneider, Rome.
- Vergilius. *Aeneas*, İ. Z. Eyüboğlu (Çev.), 2010, Payel Yayınları, İstanbul.
- Wentworth T., D'A. (1895). *A Glossary of Greek Birds*, Oxford: Clarendon Press.
- Yılmaz Kolancı, B. (2018). *Laodikeia Mimari Bloklarındaki Bitkisel ve Figüratif Kabartmalar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Denizli.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 3, 2020, Sayfa 267-278

Zanker, P. (1990). *The Power of Images in the Age of Augustus*, A. Shapiro (Trans.), University of Michigan Press, Michigan.

İnternet Kaynakları

<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Eko-Turizm/Ornitoloji> (Erişim Tarihi: 29.07.2019)